

Paweł Tański <https://orcid.org/0000-0002-5285-9592>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Jakub Kosek <https://orcid.org/0000-0001-7664-4599>

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

MUZYCZNE TRANSGRESJE, INWERSJE, BRIKOLAŻE. O KULTUROWYCH WYMIARACH MUZYKI POPULARNEJ

W ostatnich latach w krajowej humanistyce można zauważyć wzrost zainteresowania studiami nad muzyką popularną wraz z jej kulturowymi, medialnymi, społecznymi i politycznymi aspektami. Stopniowo rozwijają się badania muzykoznawcze i piosenkologiczne obejmujące multigatunkową twórczość słowno-muzyczną. Zainicjowano m.in. serię wydawniczą *Głośnie Pióra*¹, ukazują się kolejne publikacje z zakresu studiów nad kulturą rockową², hip-hopową³ czy metalową⁴. Powstają opracowania

¹ Zob. np. A. Regiewicz, *Głośnie pióra. Obecność muzyki popularnej we współczesnej literaturze polskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2020; A. Regiewicz, M. Szargot, *Tu jest taka tradycja, ja to wszystko dziedzicę... Tradycje literackie i kulturowe w tekstach polskiej sceny muzycznej XX i XXI w.*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2021.

² Zob. np. M. Jeziński, W. Kuligowski, M. Pranke, P. Tański (red.), *Kultura rocka 4. Muzyczny rok 1969*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2020; *Antropologia rocka*, „Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka” 2021, nr 2 (114); S. Kuźnicki, *Na stykach iskrzy: literackie konteksty rocka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2023.

³ Zob. np. T. Florczyk, *Rap to nie zabawa już. Obrzeża genologii, czyli gatunki literackie obecne w tekstach polskich twórców hip-hopowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2020; P. Majewski, *Rap w służbie narodu. Nacjonalizm i kultura popularna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

⁴ *Metal Music Studies in Central and Eastern Europe: Subject Areas, Research Methods and Perspectives*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2022, nr 14 (3); J. Kosek (red.), *Żywioły i ideologie w narracjach muzyki metalowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2022.

dotyczące społecznych kontekstów polskiej muzyki popularnej⁵, kulturowych i edukacyjnych aspektów muzycznej *praxis*⁶, performatywności songów⁷, związków muzyki artystycznej z popkulturą⁸, aksjonormatywnych wymiarów krajowych festiwalu muzycznych⁹, a także publikacje z obszaru szeroko pojmowanych *song studies*¹⁰, by wspomnieć tylko wybrane, inspirujące nowości wydawnicze z trzech ostatnich lat.

Problematyka przekraczania granic rozpatrywana w perspektywie strategii artystycznych, wizerunkowych, performatywnych czy produkcyjnych stanowi wciąż inspirującą przestrzeń badań w obrębie studiów nad muzyką popularną. Ten właśnie obszar tematyczny uczyniliśmy przedmiotem szczególnej uwagi w prezentowanym numerze „Przeglądu Kulturoznawczego”. Kategoria transgresji okazuje się pomocna przy interpretacji rozmaitych form, idiomów, stylów i gatunków muzycznych, związana jest z szeregiem opozycji, takich jak: sacrum–profanum, dobro–zło, norma–patologia, rozsądek–szaleństwo, centrum–peryferie itp. Interesujące nas kulturowe badania nad muzyką ujmowaną multi- i transgatunkowo oscylują pomiędzy tymi kategoriami¹¹.

W niniejszym tomie pojęcia transgresji, brikolażu¹², ujmowanego w optyce kultury muzycznej¹³, czy inwersji, rozumianej jako odwrócenie pewnych zastanych porządków i paradygmatów w przestrzeni muzycznej (pop)kultury, potraktowane zostały jako punkty wyjścia i tropy badawcze. Autorów zebranych tekstów interesuje transgresyjny potencjał samej muzyki, ale także kreacji scenicznych i artystycznych konkretnych twórców oraz twórczyń reprezentujących rozmaite gatunki i style. W części artykułów scharakteryzowano również tożsamościowe, genderowe, queerowe oraz emancypacyjne wymiary działalności artystów/ek z podkreśleniem manifestacyjnych i subwersywnych praktyk twórczych.

W dziale zatytułowanym „W kręgu idei” Andrzej Mądro dokonuje przeglądu kluczowych koncepcji w dziedzinie semiotyki muzycznej w kontekście badań z zakresu

⁵ M. Pęczak, *Muzyczne przygody gustu ludowego. O społecznym funkcjonowaniu polskiej muzyki popularnej po 1956 r.*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.

⁶ A. Białkowski, W.J. Burszta (red.), *Oblicza muzycznej praxis: debaty, teoria, reduty nadziei i oporu*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Wydawnictwo Uniwersytetu SWPS, Gdańsk–Warszawa 2020.

⁷ P. Tański, *Głosy i performanse tekstów. Literatura – piosenki – ciało*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021.

⁸ E. Kowalska-Zajac (red.), *Współczesna kultura muzyczna a popkultura: spotkania, dialogi, konfrontacje*, Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi, Łódź 2021.

⁹ L. Dostlieva, B. Kociołowicz-Wiśniewska, W. Kuligowski, N. Nowińska-Antoniewicz, M. Poprawski, A. Szymkiewicz, *Uwierz w festiwal. Aksjonormatywne wymiary współczesnych festiwalu muzycznych w Polsce*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2022.

¹⁰ Zob. np. W. Kuligowski, P. Tański (red.), *Song Studies. Poetyka i polityka wytwarzania piosenki*, Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań 2021; dział tematyczny w czasopiśmie „Czas Kultury” 2021, nr 3 (210).

¹¹ Ch. Jenks, *Transgression*, Routledge, London–New York 2003, s. 2.

¹² Zob. np. C. Lévi-Strauss, *Myśl nieoswojona*, przeł. A. Zajączkowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969, s. 30.

¹³ Zob. D. Weinstein, *Heavy Metal: The Music and Its Culture*, Da Capo Press, New York 2000, s. 1–9.

metal music studies. Szczególną uwagę poświęca metodzie analizy muzematycznej, stosowanej i rozwijanej m.in. przez cenionego brytyjskiego muzykologa Philipa Tagga. Badacz dostrzega w teorii muzyki, a także „metalowej muzykologii” brak nowej i adekwatnej metodologii oraz wspólnej, integrującej przestrzeni pomiędzy dyscyplinami i podejściami metodologicznymi. Jako interdyscyplinarną perspektywę Mądro proponuje semiotykę (muzyczną), stanowiącą według niego cenną alternatywę oraz uzupełnienie dla m.in. ujęć socjologicznych, literaturoznawczych i kulturoznawczych.

Jakub Kosek charakteryzuje artystyczne manifestacje w działalności kalifornijskiej grupy muzycznej Otep, podejmuje próbę uchwycenia specyfiki komponentów oryginalnego brikolażu zespołu. W tekście szczególną uwagę poświęcono utworom społecznie i politycznie zaangażowanym, w których za przekaz treściowy odpowiada multidyscyplinarna artystka Otep Shamaya. Analiza wybranych prowokacyjnych, nierzadko wywrotowych narracji stworzonych przez zespół pozwala na ogląd specyfiki jego idiomu artystycznego. W tekście wskazano także na inwersyjne covery nagrywane przez grupę, kompozycje, w których podjęto transgresyjną grę z ich pierwowzorami. Ta praktyka artystyczna wydaje się zmienna dla postsubkulturowej płynnej nowoczesności.

Specyfika coverów stanowi również obszar zainteresowań Andrzeja Juszczyka. Badacz omawia relacje pomiędzy wybranymi oryginałami oraz ich nowymi odczytaniami, analizuje *Ramblin' Rose* w wykonaniu Jerry'ego Lee Lewisa oraz grupy MC5, *Love Is Strange* duetu Mickey & Sylvia, *Trash* New York Dolls oraz *Helter Skelter* w wydaniu The Beatles i w interpretacji Siouxsie and the Banshees. Covery stają się okazją do polemiki z dorobkiem danego artysty, całym gatunkiem lub stylem, a także z postawą i światopoglądem reprezentowanym przez oryginał. Transgresji na poziomie estetycznym towarzyszy, jak dostrzega autor, również transgresja na planie tożsamości seksualnej, przynależności klasowej czy normy obyczajowej.

Wojciech Kwieciński podejmuje w swym tekście próbę rekonstrukcji procesu adaptacji bluesa w Polsce oraz transformacji big beatu i pojawienia się stylistyki blues-rockowej. Ramy chronologiczne analizowanych zjawisk sięgają początków uprawiania jazzu w okresie międzywojennym, wyraźną cezurą zaś zamykającą wyodrębnienie się blues-rocka oraz jego emancypację jest premiera albumu *Blues* grupy Breakout w 1971 roku. Autor, badając kulturę bluesa, posługuje się kategorią inwersji, która oddaje odwrócony porządek ewolucji gatunkowej. Blues w Europie nie implikował, zdaniem badacza, rozwoju jazzu oraz rock and rolla, jednak dzięki tym gatunkom muzycy i słuchacze zainteresowali się formą bluesową oraz wykorzystano jej elementy w transformacji big beatu w kierunku rocka, a z czasem rozwoju tradycyjnego wykonawstwa bluesowego.

Dział „Pejzaże kultury” otwiera artykuł Andrzeja Dorobka, stanowiący próbę syntetycznej prezentacji dokonań artystycznych szkockiego muzyka Berta Janscha. Działalność artysty ukazana zostaje w szerszej perspektywie analitycznej, z istotnymi odniesieniami do historii brytyjskiego i amerykańskiego ruchu folkowego oraz kariery słynnego transatlantyckiego „odpowiednika” muzyka – Boba Dylana. Autor tekstu

akcentuje nieprzystawalność Janscha do folkowych czy folk-rockowych stereotypów w sensie muzyczno-tekstowym, osobowościowym i medialnym. Artykuł Aleksandry Mochockiej zogniskowany jest z kolei wokół twórczości brytyjskiego duetu Pet Shop Boys. Literaturoznawczyni dokonuje analizy historiograficznego utworu *The Resurrectionist*, proponuje dwa współzależne odczytania piosenki, w których uwiadczenia się dialog z zastanymi normami społecznymi, obnażając je i prowokując do ich zakwestionowania. Badaczka opisuje także transgresywne aspekty działalności artystycznej angielskiego duetu, akcentując takie kategorie jak hybrydyzacja, autentyczność, dojrzałość, ironia, męskość, gejowość i androgyniczność.

Relacjom muzyki popularnej z literaturą poświęcony jest artykuł Pawła Regiewicza. Autor, odwołując się do koncepcji Andrzeja Hejmeja, analizuje obecne w *Innych ludziach* Doroty Masłowskiej tropy stylistyczne (instrumentacja, aliteracja), nawiązania muzyczne oraz transpozycje form muzycznych (aria, sonata, kontrapunkt), zastanawiając się, jakie funkcje pełnią one w powieści. Szczególną uwagę zwraca na obecne w tekście literackim pośrednie i bezpośrednie nawiązania do kultury hip-hopowej (np. rytmiczny i rymowany tok narracji, onomatopeje, instrumentacje głoskowe). Rafał Szcerbakiewicz omawia zaś transgresyjny potencjał działalności artystycznej Elvisa Presleya. Autora interesuje obecny w tożsamości muzycznej artysty niejasny status męskości dostrzegalny w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku oraz „nienormatywność” jego wizerunku i muzyki na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Presley był zdaniem badacza „transgresyjnym ludowym trybunem, nieświadomym swej roli politykiem. Był afektywnym medium: katalizował obyczajową, rasową i społeczną rewolucję”.

Zebrane w części tematycznej tomu, poświęconej muzycznym transgresjom, inwersjom i brikolażom, artykuły oczywiście nie wyczerpują tej złożonej i rozległej problematyki. W pewnym zakresie wypełniają jednak dotychczasową lukę w krajowych, kulturowo zorientowanych badaniach nad twórczością muzyczną XX i XXI wieku. Liczymy, że lektura tekstów okaże się dla Czytelniczek i Czytelników „Przeгляdu Kulturoznawczego” satysfakcjonująca i zainspiruje do dalszych studiów licznych, pasjonujących zjawisk w obrębie kultur muzyki popularnej.

Jakub Kosek, Paweł Tański

Bibliografia

- „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura” 2022, nr 14 (3).
- Białkowski A., Burszta W.J. (red.), *Oblicza muzycznej praxis: debaty, teoria, reduity nadziei i oporu*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Wydawnictwo Uniwersytetu SWPS, Gdańsk–Warszawa 2020.
- „Czas Kultury” 2021, nr 3 (210).
- Dostlieva L., Kociolowicz-Wiśniewska B., Kuligowski W., Nowińska-Antoniewicz N., Poprawski M., Szymkiewicz A., *Uwierz w festiwal. Aksjonormatywne wymiary współczesnych festiwali muzycznych w Polsce*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2022.
- Florczyk T., *Rap to nie zabawa już. Obrzeża genologii, czyli gatunki literackie obecne w tekstach polskich twórców hip-hopowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2020.
- Jenks Ch., *Transgression*, Routledge, London–New York 2003.
- Jeziński M., Kuligowski W., Pranke M., Tański P. (red.), *Kultura rocka 4. Muzyczny rok 1969*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2020.
- Kosek J. (red.), *Żywioty i ideologie w narracjach muzyki metalowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2022.
- Kowalska-Zajac E. (red.), *Współczesna kultura muzyczna a popkultura: spotkania, dialogi, konfrontacje*, Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi, Łódź 2021.
- Kuligowski W., Tański P. (red.), *Song Studies. Poetyka i polityka wytwarzania piosenki*, Instytut im. Oskara Kolberga, Poznań 2021.
- „Kultura Współczesna. Teoria, Interpretacje, Praktyka” 2021, nr 2 (114).
- Kuźnicki S., *Na stykach iskrzy: literackie konteksty rocka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2023.
- Lévi-Strauss C., *Myśl nieoswojona*, przeł. A. Zajączkowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1969.
- Majewski P., *Rap w służbie narodu. Nacjonalizm i kultura popularna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Pęczak M., *Muzyczne przygody gustu ludowego. O społecznym funkcjonowaniu polskiej muzyki popularnej po 1956 r.*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.
- Regiewicz A., *Głośnie pióra. Obecność muzyki popularnej we współczesnej literaturze polskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2020.
- Regiewicz A., Szargot M., *Tu jest taka tradycja, ja to wszystko dziedziczę... Tradycje literackie i kulturowe w tekstach polskiej sceny muzycznej XX i XXI w.*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Częstochowa 2021.
- Tański P., *Głosy i performanse tekstów. Literatura – piosenki – ciało*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2021.
- Weinstein G., *Heavy Metal: The Music and Its Culture*, Da Capo Press, New York 2000.